

WSPÓŁCZESNOŚĆ (PO 1945 R.)

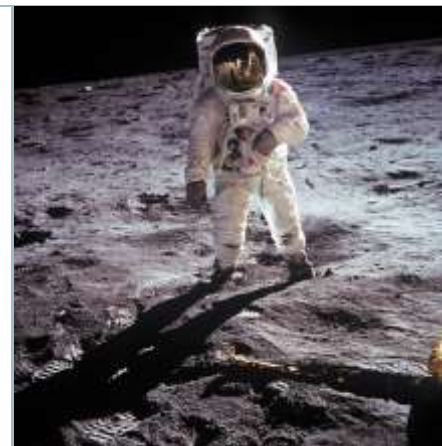
WPROWADZENIE DO EPOKI

WSPÓŁCZESNOŚĆ		
<p>Źródła, wzory, inspiracje Kultura i literatura współczesna czerpią z tak wielu źródeł, że trudno byłoby je wymienić:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ odwołania do wszystkich epok w dziejach ludzkości (łącznie z okresem prehistorycznym), ▪ odwołania do różnorodnych kultur egzotycznych (Czarna Afryka, Amazonia, Oceania, australijscy Aborygeni). <p>Słowa klucze wojna, komunizm, faszyzm, totalitaryzm, żelazna kurtyna, nowomowa, kultura masowa, popkultura, mass media, globalizacja, komercjalizacja, konsumpcjonizm, negacja, postmodernizm, ponowoczesność, globalna wioska, rewolucja cyfrowa, literatura po końcu świata, dehumanizacja</p>	<p>Ramy czasowe</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Europa i Polska: od 1945 do dziś <p>CEZURY WEWNĘTRZNE WSPÓŁCZESNOŚCI POLSKIEJ</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1945–1948 – okres względnej wolności, pluralizmu ideowego i artystycznego; jego granice wyznaczają: zakończenie II wojny światowej i kongres zjednoczeniowy PPS i PPR, ▪ 1949–1956 – okres najcięższych represji i wszechwładnego panowania realizmu socjalistycznego, wprowadzonego jako jedyna obowiązująca metoda twórcza na zjeździe Związku Literatów Polskich w Szczecinie w 1949 r., ▪ 1956–1968 – okres po przejęciu władzy w październiku 1956 r. przez Władysława Gomułkę; złagodzenie restrykcyjnej polityki partii oraz cenzury (tzw. odwilż), zerwanie z doktryną socrealizmu; lata 60. jako okres „małej stabilizacji”, ▪ 1968–1980 – w 1968 r. doszło do stłumionych przez milicję i siły bezpieczeństwa wystąpień studenckich oraz nagonki antyinteligentki i antysemitki; wielu twórców, dotychczas wspierających władzę, straciło złudzenia, że realny socjalizm jest reformowalny, ▪ 1980–1989 – porozumienia sierpniowe z 1980 r. rozpoczęły tzw. karnawał „Solidarności”;	<p>NAZWA EPOKI</p> <p>Okres od zakończenia II wojny światowej do dziś wciąż określamy nazwą współczesność, choć pełnoletność osiągnęły już co najmniej dwa pokolenia urodzone po wojnie.</p> <p>W celu usystematyzowania polskiej literatury współczesnej często używa się terminu pokolenie, można bowiem wyodrębnić grupy artystów, którzy debiutowali w podobnym czasie. Tak było już w okresie wojny i okupacji (pokolenie Kolumbów), a nawet w dwudziestoleciu międzywojennym (pokolenie Skamandra i Awangardy, pokolenie Drugiej Awangardy).</p> <p>Pokolenia czasów powojennych:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ pokolenie przyszczatych, np. Tadeusz Konwicki, Wiktor Woroszyński – przełom lat 40. i 50. XX w. ▪ pokolenie „Współczesności” (inna nazwa: pokolenie ’56), np. Zbigniew Herbert, Miron Białoszewski, Marek Hłasko, Halina Poświatowska, Edward Stachura – 1956 r. ▪ pokolenie Nowej Fali (inna nazwa: pokolenie ’68): Stanisław Barańczak, Adam Zagajewski, Ewa Lipska, Julian Kornhauser – 1968 r. ▪ pokolenie bruLionu (skupione wokół czasopisma o tej nazwie), np. Marcin Świetlicki, Manuela Gretkowska – 1989 r.

transformacja ustrojowa w 1989 r.
zapoczątkowała zmiany w całej Europie
Środkowo-Wschodniej.

Dewiza epoki

„Wszystko, co stałe, rozplywa się w powietrzu” –
cytat z Manifestu komunistycznego, a zarazem tytuł
książki Marshalla Bermana Wszystko, co stałe,
rozplywa się w powietrzu. Rzecz o doświadczeniu
nowoczesności

Edwin Aldrin, drugi po Neilu Armstrongu człowiek
na Księżycu, 21 lipca 1969

Centra kulturalne

- Stany Zjednoczone: Nowy Jork
- Anglia: Londyn
- Francja: Paryż
- Ameryka Łacińska
- Polska: Warszawa, Kraków, Wrocław

Światopogląd

- egzystencjalizm
- personalizm
- hermeneutyka
- psychologia humanistyczna
- neomarksizm
- filozofia postmodernistyczna

SENTENCJE, ZŁOTE MYŚLI

- „W ludziach więcej rzeczy zasługuje na podziw niż na pogardę” – Albert Camus
- „Człowiek nie jest stworzony do klęski. [...] Człowieka można zniszczyć, ale nie pokonać” – Ernest Hemingway
- „Polacy są zbyt inteligentni jak na swoje położenie geograficzne” – Jarosław Iwaszkiewicz
- „Niech zstąpi duch Twój! [...] I odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!” – Jan Paweł II
- „Przekaznik jest przekazem” – Marshall Mac Luhan

Historia

- koniec II wojny światowej
- podział Europy na kraje bloku wschodniego z dominacją ZSRR oraz bloku zachodniego z dominacją USA
- zimna wojna
- dekolonizacja
- utworzenie Unii Europejskiej
- upadek komunizmu, zburzenie muru berlińskiego
- rozpad ZSRR
- wejście Polski do NATO i UE

KALENDARIUM WYDARZEŃ W POLSCE

1945 zakończenie II wojny światowej
1956 protesty robotników w Poznaniu; odwilż po okresie stalinowskim
1968 protesty studentów w Warszawie przeciwko zdjęciu z afisza Mickiewiczowskich Dziadów w reżyserii Kazimierza Dejmki, antyżydowska polityka władz pod naciskiem ZSRR w związku z

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ „Człowieka tak się zabija jak zwierzę / widziałem: / furgony porąbanych ludzi / którzy nie zostaną zbawieni” – Tadeusz Różewicz ▪ „Jest taka cierpienia granica, / Za którą się uśmiech pogodny zaczyna” – Czesław Miłosz ▪ „Który skrzywdziłeś człowieka prostego [...] / Nie bądź bezpieczny. Poeta pamięta” – Czesław Miłosz ▪ „Przyjdzie walec i wyrówna” – Wojciech Młynarski ▪ „Sztuka to wieczny bunt” – Sławomir Mrozek ▪ „Ludzie ludziom zgotowali ten los” – Zofia Nałkowska ▪ „Piosenka jest dobra na wszystko” – Jeremi Przybora ▪ „Człowiek [...] jest skazany na wolność” – Jean-Paul Sartre ▪ „Spieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą” – Jan Twardowski ▪ „Lud wejdzie do śródmieścia” – Adam Ważyk ▪ „Nie ma pytań pilniejszych / od pytań naiwnych” – Wisława Szymborska ▪ „Nic dwa razy się nie zdarza / i nie zdarzy ” – Wisława Szymborska 	<p>wojnę izraelsko-arabską 1970 strajki robotnicze na Wybrzeżu 1976 protesty robotnicze w Radomiu i w Ursusie; powstanie KOR – Komitetu Obrony Robotników 1980 powstanie Związku Zawodowego „Solidarność” 1981 wprowadzenie stanu wojennego 1989 obrady okrągłego stołu; powstanie III RP 2004 przyjęcie Polski do Unii Europejskiej</p> <p>Nauka i technika</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ pierwszy sztuczny satelita Ziemi ▪ pierwszy człowiek w kosmosie ▪ lądowanie na Księżycu ▪ komputer ▪ telefon komórkowy ▪ internet
<p>Style / kierunki</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ socrealizm ▪ pop-art ▪ konceptualizm ▪ hiperrealizm ▪ abstrakcyjny ekspresjonizm ▪ turpizm ▪ postmodernizm 	<p>Wybitni twórcy i ich dzieła</p> <p>Literatura obca</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Samuel Beckett, Czekając na Godota ▪ Umberto Eco, Imię Róży ▪ Albert Camus, Dżuma ▪ Gabriel Garcia Márquez, Sto lat samotności <p>Literatura polska</p>	<p>Ważne motywy</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ doświadczenia dotyczące II wojny światowej ▪ konformizm ▪ obrazy przyszłego świata ▪ bunt młodych ▪ Bóg ▪ śmierć i życie wieczne ▪ kultura masowa i jej skutki

<p>Ważne pojęcia socrealizm, popkultura, postmodernizm, synkretyzm gatunkowy, egzystencjalizm, mass media, intertekstualność, homogenizacja kultury, performance, happening, asamblaż, literatura faktu, polska szkoła filmowa</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tadeusz Borowski, Pożegnanie z Marią ▪ Zbigniew Herbert, Pan Cogito ▪ Czesław Miłosz, Zniewolony umysł ▪ Tadeusz Różewicz, Niepokój 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ eksperymentowanie z językiem
---	--	--

ŚWIATOPOGLĄD

Okres po II wojnie światowej to czas powstawania i kształtowania się zróżnicowanych kierunków w filozofii i myśli społecznej.

- Po szoku wywołanym zbrodniami wojennymi i użyciem broni masowej zagłady zachwiała się wiara w dotychczasowe wartości moralne, na jakich od wieków była budowana cywilizacja europejska.
- Próbowano wskrzesić dawne podstawy etyczne lub znaleźć nowe.
- W powstałym po 1945 r. obozie państw socjalistycznych ideologia została podporządkowana potrzebom rządzących partii komunistycznych i robotniczych.

FILOZOFIA I MYŚL SPOŁECZNA WSPÓŁCZESNOŚCI

Egzystencjalizm	Nurt, który zdominował życie artystyczne lat 50. XX w. Jego najwybitniejszymi przedstawicielami byli Francuzi Jean-Paul Sartre i Albert Camus. Sartre uważał, że człowiek jest sam we wszechświecie, niewspierany przez Boga, który nie istnieje. Bliźni stają się obcy, chcą podporządkować sobie innego, dlatego człowiek nie potrafi się z nimi porozumieć. Nie ma żadnych wskazówek, co uczynić ze swoim życiem – każdy ma wolność wyboru, może więc nadać sens egzystencji (która w przeciwnym razie stanie się czymś absurdalnym), ale jednocześnie bierze pełną odpowiedzialność za swój wybór
Personalizm	Katolicka próba sprostania problemom współczesności. Podstawowe założenia sformułował Francuz Emmanuel Mounier. Postrzegał on człowieka jako obdarzonego przez Boga wolnością i godnością, jako samodzielny, niepowtarzalny byt, którego przeznaczeniem jest wykroczenie poza granice własnego „ja” – zwrócenie się ku bliźniemu, uczestniczenie w tworzeniu wspólnoty. Aby ustrzec się alienacji, współczesny człowiek powinien wystrzegać się konsumpcjonizmu, odrzucić egotyzm i skupić się raczej na „być” niż na „mieć”
Hermeneutyka (od gr. hermēneuticòs ‘dotyczący wyjaśniania’)	Kierunek filozoficzny i metoda badawcza najlepiej opisane przez niemieckiego myśliciela Hansa-Georga Gadamera, który przyjął, że nasze myślenie i opisywanie świata odbywa się wyłącznie w obrębie języka. Rozumienie rzeczywistości dokonuje się najczęściej przez obcowanie z tekstami kultury, więc filozof powinien zajmować się przede wszystkim ich analizą i interpretowaniem
Psychologia humanistyczna	W połowie XX w. zrodziła się psychologia humanistyczna, której najwybitniejszym przedstawicielem był Amerykanin Abraham Maslow. Ogłosił on teorię hierarchii potrzeb . Uważał, że dopiero po zaspokojeniu potrzeb niższego rzędu

	(fizjologicznych, potrzeb bezpieczeństwa) można realizować potrzeby wyższego rzędu (miłości i przynależności, szacunku i uznania), a na końcu potrzebę samorealizacji. Według Masłowa natura człowieka jest raczej dobra niż zła, należy więc zapewnić mu zaspokojenie podstawowych potrzeb oraz pobudzać i rozwijać jego wrodzone zdolności
Neomarksizm	Kierunek ten reprezentował m.in. Niemiec Herbert Marcuse. Poddał on krytyce zarówno leninizm i stalinizm, jak i konsumpcyjną cywilizację kapitalistyczną, która stworzyła „człowieka jednowymiarowego” – konformistę szukającego wygody życia oferowanej przez nowe technologie. Marcuse dostrzegał dehumanizację współczesnego świata. Przedstawił projekt „społeczeństwa nierepresywnego”, rządzącego się ideałami wolności i miłości. Stał się teoretykiem amerykańskiej „nowej lewicy”. Do jego pism (Eros i cywilizacja) odwoływała się hipisowska młodzież wypisująca na murach hasło „Make love not war”
Filozofia postmodernistyczna	Filozofia ostatnich kilku dziesięcioleci XX w., reprezentująca różne nurty i tendencje. Nie dąży do ustanowienia prawd absolutnych, bliższe są jej: poszukiwanie, kwestionowanie, negacja. Skupia się na kondycji współczesnego człowieka, podaje w wątpliwość wszelkie systemy wartości jako arbitralne i determinujące ludzi. Postmodernizm wiąże się z poczuciem lęku przed modernizmem utożsamianym z systemami totalitarnymi.

POLSKA KULTURA POWOJENNA

LITERATURA EMIGRACYJNA

Sytuacja po II wojnie światowej sprawiła, że wielu twórców wybrało emigrację. Kultura polska rozwijała się w Londynie i Paryżu, gdzie od 1947 r. wydawano miesięcznik „Kultura”. W tworzeniu tego czasopisma ważną rolę odegrał Jerzy Giedroyc – założyciel Instytutu Literackiego (Rzym, 1946). Instytut, przeniesiony w 1947 r. do Maisons-Laffitte pod Paryżem, stał się ośrodkiem polskiego życia emigracyjnego. Prowadził także działalność wydawniczą (np. dzieła Witolda Gombrowicza, Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Zniewolony umysł Czesława Miłosza). Twórcy emigracyjni byli oddaleni od kraju, ale mogli mówić o sprawach, których poruszanie w Polsce było zabronione przez cenzurę (np. o łagrach sowieckich lub Katyniu).

LITERATURA KRAJOWA

W PRL-u pozycja i zadania twórców zależały od rządzących. Komunistyczne władze oczekiwały, że większość obywateli poprze przemiany dokonujące się w Polsce. Wrogowie byli szykanowani, zamykani w więzieniach, likwidowani, zwolenników należało jednak pozyskać. Dlatego komuniści stworzyli rozbudowany system indoktrynacji i propagandy, w którym ważną rolę mieli odegrać twórcy, metaforycznie określani jako „inżynierowie dusz”.

LATA 1945–1948

Wobec twórców stosowano taktykę „kija i marchewki”: na pokornych czekały intratne posady, mieszkania, wysokie honoraria za publikowane książki, stypendia, nagrody, pobyty w domach pracy twórczej, na niezależnych – zwolnienia z pracy, zakazy publikowania utworów i inne szykany z aresztowaniami pod różnymi pretekstami włącznie. Władzom udało się nakłonić do współpracy np. Zofię Nałkowską, Marię Dąbrowską, Jarosława Iwaszkiewicza, Jerzego

Andrzejewskiego. Partia i rząd w pełni kontrolowały wszystkie instytucje życia kulturalnego: wydawnictwa, teatry, prasę, radio, później także telewizję. Wprowadzono cenzurę rewolucyjną. Twórczość niektórych niepokornych pisarzy była objęta tzw. zapisem – nie tylko zabroniono drukowania ich dzieł, ale nawet wspomnienia o nich w innych publikacjach.

Włodzimierz Zakrzewski, Olbrzym i zapluty karzeł reakcji, 1945

LATA 1949–1956

Na druk mogli liczyć tylko ci pisarze, którzy w pełni podporządkowali się wymogom, jakie stawiała władza. Inni mogli co najwyżej pisać „do szuflady”.

LATA 1956–1968

Twórcy odzyskali swobodę w zakresie artystycznych poszukiwań formalnych, awangardowych eksperymentów, korzystania z zachodnich wzorców. Pojawiły się próby krytyki systemu komunistycznego (Poemat dla dorosłych Adama Ważyka). Publikowano zakazane wcześniej utwory pisarzy zachodnich, w kinach wyświetlano filmy zza żelaznej kurtyny. Powstawały niezależne od władz kluby, kabarety, teatry (w Warszawie

Studencki Teatr Satyryków i Teatr na Tarczyńskiej Mirona Białoszewskiego, w Gdańsku teatr Bim-Bom, w Krakowie Piwnica pod Baranami). Zakładano nowe czasopisma skupiające młodych, zbuntowanych twórców: tygodnik „Po prostu”, miesięcznik „Współczesność”. Już w 1957 r. władze zastrzyły kurs wobec intelektualistów postulujących głębokie reformy. Cenzura nadal czuwała, by nie dopuścić do publicznego obiegu treści krytycznych wobec funkcjonującego systemu.

- Piotr Skrzynecki – twórca, reżyser i konferansjer Piwnicy pod Baranami, krakowskiego kabaretu założonego w 1956 r. i działającego do dziś

- Zdjęcie ze spektaklu Studenckiego Teatru Satyryków (STS), działającego w latach 1954–1975

LATA 1968–1980

- Debiutujący wówczas poeci Nowej Fali od początku zajęli krytyczne stanowisko wobec panującego reżimu, co wiązało się z ograniczonymi możliwościami publikowania utworów. W latach 70., po przejęciu władzy przez Edwarda Gierka w wyniku krwawo stłumionych wystąpień robotniczych na Wybrzeżu, polityka kulturalna władz niewiele się zmieniła. Niezwykle ważnym wydarzeniem dla kultury polskiej było powstanie w 1977 r. tzw. drugiego obiegu wydawniczego. Ukazał się wtedy pierwszy numer nieoficjalnego kwartalnika „Zapis” oraz powstała Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA. Od tej pory pisarze mogli drukować swoje utwory poza zasięgiem cenzury, mogły się też ukazywać teksty autorów emigracyjnych.

Zakazane do tej pory książki trafiły do księgarń. Na ekranach kin pojawiły się tzw. półkownicy, czyli filmy leżące na półkach zatrzymane przez cenzurę, która miała już znacznie łagodniejszą formę. Wśród nich były m.in.

- Kwiat paproci w reżyserii Jacka Butrymowicza (1972, 37 lat na półce),
- Ósmy dzień tygodnia w reżyserii Aleksandra Forda (1958, 25 lat na półce),
- Długa noc w reżyserii Janusza Nasfetera (1967, 22 lata na półce).

Literatura drugiego obiegu była rozpowszechniana półlegalnie. Stan wojenny (1981) podzielił środowisko artystyczne na popierających i bojkotujących działania władz. Ci drudzy powrócili do publikowania w drugim obiegu i występowania w pomieszczeniach udostępnianych przez Kościół. Taka sytuacja utrzymywała się do 1989 r.

Kadr z filmu Przesłuchanie, reż. Ryszard Bugajski, 1982

SZTUKA WSPÓŁCZESNA

W sztuce drugiej połowy XX i początków XXI w. trudno zauważyć jakąś jedną wspólną tendencję. Czymś, co w pewnym stopniu łączy współczesnych artystów, jest chęć zwrócenia na siebie uwagi, nawet za cenę wywołania skandalu czy naruszenia dobrego smaku. Ważnym zjawiskiem, związanym z przemianami nowego świata, jest komercjalizacja sztuki, czyli nastawienie na zysk, a nie wartość estetyczną. Dzieło staje się produktem, który należy dobrze sprzedać odbiorcom kultury.

NAJWAŻNIEJSZE NURTY I KIERUNKI SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ

<p>Realizm socjalistyczny</p>		<p>Kierunek, stworzony w ZSRR w latach 30. XX w., uznany przez partię komunistyczną za jedyny obowiązujący wszystkich artystów, po II wojnie światowej narzucony także w krajach obozu wschodniego. Wiązał realistyczne przedstawianie rzeczywistości z podporządkowaniem treści obowiązującej ideologii. Ten sposób pisania służył przede wszystkim celom propagandowym – idealizacji ustroju socjalistycznego i walce z „wrogiem klasowym”</p>
<p>Pop-art (popular art)</p>	<p>Prąd we współczesnej sztuce, rozwijający się od połowy lat 50. XX w., którego przedstawiciele tworzą kompozycje z gotowych elementów, najczęściej przedmiotów codziennego użytku, odwołują się do poetyki komiksu, reklamy wizualnej, często korzystają z odpowiednio przekształconej fotografii</p>	
<p>Abstrakcyjny ekspresjonizm</p>	<p>Nurt wywodzący się ze sztuki abstrakcyjnej i nadrealizmu, który rozwinął się w latach 40. XX w. w USA. Artyści tego kierunku kładli nacisk na spontaniczny, automatyczny czy wręcz podświadomy akt twórczy. Stosowali nowe techniki, np. kapanie farbą na rozłożone na podłodze płótno, mieszanie farb z piaskiem czy potłuczonym szkłem, do tworzenia zamiast pędzla używali szpachli, patyków, noży</p>	
<p>Hiperrealizm</p>	<p>Kierunek w sztuce powstały w latach 60. XX w., rozwijający się głównie w Stanach Zjednoczonych, będący reakcją na zalew sztuki abstrakcyjnej. Cechuje go, zarówno w malarstwie, jak i rzeźbie, fotograficzne, obsesyjnie precyzyjne odtworzenie obiektu. Obrazy hiperrealistyczne trudno odróżnić od zdjęć, a rzeźby od autentycznych przedmiotów lub ludzi</p>	
<p>Konceptualizm</p>	<p>Kierunek w sztuce, który zrodził się w latach 70. XX w. Główną jego cechą jest nadrzędność idei, koncepcji nad realizacją. Dzieło sztuki, według konceptualistów, powinno być zapisem myślowego procesu prowadzącego do jego powstania. Kwestionują oni też rozróżnienie między artystą a odbiorcą, uznają, że każdy może tworzyć dzieło sztuki. Niektórzy przedstawiciele tego kierunku zachęcali widzów, by dokonywali zmian w eksponowanych przez nich dziełach i stawali się w ten sposób ich współtwórcami</p>	
<p>Happening</p>	<p>Nowa forma artystycznego wyrazu – rodzaj parateatralnego spektaklu, w którym liczy się przede wszystkim działanie. Jest to na ogół jednorazowa improwizacja dokonywana przez artystę lub artystów na oczach publiczności, po to by ją zaskoczyć, często skłonić do uczestnictwa w takim artystycznym wydarzeniu. Performance to forma happeningu bez czynnego udziału widzów</p>	
<p>Postmodernizm</p>	<p>Termin pojawił się w USA pod koniec lat 50. XX w. Obejmuje różne zjawiska w literaturze, architekturze, muzyce, sztukach plastycznych, filmie. Postmoderniści odrzucają granice formalne, estetyczne i moralne, mieszają gatunki i style, sztukę elitarną z masową. Często stosują parodię i pastisz. Estetyka postmodernistyczna łączy się z pozbawianiem rzeczy ich oryginalnego kontekstu i wystawianiem na próbę w zmienionych realiach. W ten sposób konfrontuje się wizerunki świętych, uczonych, bohaterów narodowych ze współczesnym, karykaturalnie przedstawionym otoczeniem</p>	

SZTUKA POLSKA WOBEC WOJNY

- Tematyka związana z wojną, okupacją i Holocaustem wciąż jest i zapewne jeszcze długo będzie obecna w polskiej sztuce. Artyści z jednej strony chcą oddać hołd bohaterstwu Polaków, którzy podjęli nierówną walkę z niemieckim najeźdźcą a później okupantem, z drugiej strony podejmują próby rozliczenia i deheroizacji, starając się nie ukrywać także wstydliwych epizodów związanych z tymi trudnymi czasami.
- Okres bezpośrednio po wojnie przynosi dzieła, które ukazują – dla wielu jeszcze wówczas nieznaną – prawdę o zbrodniach nazistowskich, obozach koncentracyjnych, eksterminacji (Medaliony Zofii Nałkowskiej, Opowiadania Tadeusza Borowskiego). Pojawia się też kwestia destrukcyjnego wpływu przeżyć wojennych i okupacyjnych na ludzką psychikę (Ocalony Tadeusza Różewicza, Medaliony Zofii Nałkowskiej).
- Po październikowym przełomie podejmuje się próby nowego spojrzenia na problemy wojny. Szkoła polska prezentuje w filmach odheroizowany obraz kampanii wrześniowej (Lotna Andrzeja Wajdy) i powstania warszawskiego (Kanał Andrzeja Wajdy, Eroica Andrzeja Munka), ukazując się Pamiętnik z powstania warszawskiego Mirona Białoszewskiego, który przedstawił obraz powstańców z punktu widzenia próbującego przeżyć ten koszmar cywila. Tadeusz Różewicz pisze dramat Do piachu, ukazujący w niezbyt pochlebnym świetle stosunki panujące w oddziale partyzanckim.
- W późniejszych latach powstają ważne pozycje literatury faktu. Rozmowy z katem Tadeusza Moczarskiego są wstrząsającą relacją rozmów, jakie przeprowadził autor – były oficer AK – z hitlerowskim generałem SS Jürgenem Stroopem, siedząc z nim w jednej celi, jako ofiara stalinowskich represji. Moczarski starał się dociec, w jaki sposób z przeciętnego i dość ograniczonego człowieka wyrósł wielki zbrodniarz – sprawca zagłady warszawskiego getta.
- Świadectwem koszmaru życia i umierania warszawskich Żydów jest obszerny wywiad Zdażyć przed Panem Bogiem przeprowadzony przez Hannę Krall z Markiem Edelmanem, jednym z przywódców powstania w getcie.
- W ostatnich latach powraca problem stosunku Polaków do Holocaustu. Jego odzwierciedleniem może być głośny film Władysława Pasikowskiego Pokłosie nawiązujący do eksterminacji Żydów w Jedwabnem.

Bronisław Wojciech Linke, Morze krwi, 1952

SZTUKA WSPÓŁCZESNA W POLSCE

Po wojnie do Polski dotarł realizm socjalistyczny i na kilka lat zdominował kulturę.

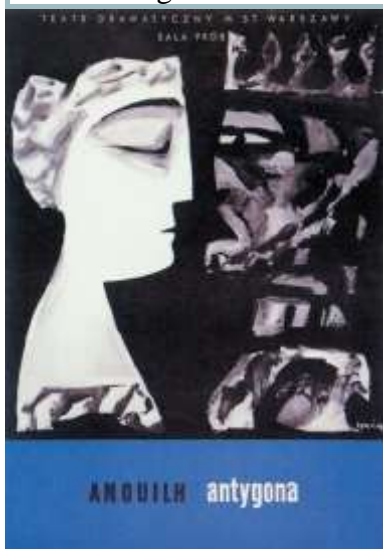
Po 1956 r. nie było już jednego dominującego kierunku. Tylko turpizm można wymienić jako nurt, który pojawił się w kilku dziedzinach sztuki.

Turpizm – nurt poetycki rozwijający się w polskiej poezji po 1956 r. (m.in. Stanisław Grochowiak, Ernest Bryll, Andrzej Bursa). W swoich założeniach nawiązywał do estetyki baroku, także naturalizmu. Do ukazania zarówno ludzi, jak i przedmiotów, turpiści wykorzystywali elementy brzydoty, choroby, kalectwa, śmierci, rozkładu, zniszczenia i starości. Chcieli w ten sposób pokazać, że sztuka powinna odzwierciedlać rzeczywistość we

wszelkich jej aspektach. Nurt ten wywarł wpływ na sztuki plastyczne (dzieła Franciszka Starowieyskiego, Zdzisława Beksińskiego).

W drugiej połowie XX w. wśród polskich artystów pojawiły się indywidualności, które zdobyły uznanie nie tylko w kraju. Słynne w świecie były tzw. polskie szkoły.

Polska szkoła kompozytorska	Wojciech Lutosławski, Krzysztof Penderecki (tytuł Najlepszego Żyjącego Kompozytora w 1999 r.), Henryk Mikołaj Górecki
Polska szkoła jazzu	Krzysztof Komeda, Adam Makowicz, Michał Urbaniak, Urszula Dudziak, Tomasz Stańko, Jan Ptaszyn Wróblewski, Wojciech Karolak
Polska szkoła plakatu	Henryk Tomaszewski, Jan Lenica, Jan Młodożeniec, Roman Cieślewicz, Waldemar Świerzy, Franciszek Starowieyski, Rafał Olbiński
Polska szkoła tkaniny	Magdalena Abakanowicz, Halina Chojnacka, Wojciech Sadley
Polska szkoła ilustracji książkowej	Janusz Grabiński, Józef Wilkoń, Olga Siemaszko, Janusz Stanny, Jan Marcin Szancer
Polska szkoła filmowa	Andrzej Wajda (Srebrna Palma za Kanał na festiwalu w Cannes w 1957 r.) , Andrzej Munk, Stanisław Różewicz, Wojciech Jerzy Has
Polska szkoła filmu animowanego	Jan Lenica, Walerian Borowczyk, Witold Giersz, Daniel Szczechura, Ryszard Czekala, Zbigniew Rybczyński (Oscar w 1983 r. za Tango)

- Plakat autorstwa Jana Lenicy do przedstawienia Antygona Jeana Anouilh, w reżyserii Jerzego Rakowieckiego, premiera w Teatrze Dramatycznym w Warszawie, 7 lutego 1958 r.

- Magdalena Abakanowicz, Nierozpoznani, Cytadela w Poznaniu, 2002

- Także polska literatura szerzej znana jest na świecie niż kiedykolwiek dotąd. Przyznanie Literackich Nagród Nobla Czesławowi Miłoszowi (1980) i Wisławie Szymborskiej (1996) spowodowało zainteresowanie polską poezją. Oprócz noblistów tłumaczeni byli na wiele języków: Tadeusz Różewicz, Zbigniew Herbert, Stanisław Barańczak, Jan Twardowski, Adam Zagajewski. Sztuki Sławomira Mrożka wystawiane są na wielu scenach świata. Solaris Stanisława Lema doczekało się aż dwóch adaptacji: w ZSRR i w Stanach Zjednoczonych.

LITERATURA WSPÓŁCZESNA

WAŻNE MOTYWY

- doświadczenia dotyczące **II wojny światowej**
- konformizm (Zbigniew Herbert, Powrót prokonsula; Czesław Miłosz, Zniewolony umysł)

- obrazy przyszłego świata (Stanisław Lem, Solaris, Powrót z gwiazd)
- bunt młodych (wiersze Andrzeja Bursy; Marek Hłasko, Ósmy dzień tygodnia; poezja Rafała Wojaczka)
- Bóg (Tadeusz Różewicz, Bez; Jan Twardowski, Wierzę)
- śmierć i życie wieczne (Zbigniew Herbert, U wrót doliny; Andrzej Bursa, Dno piekła)
- kultura masowa i jej skutki (Tadeusz Różewicz, Walentynki)
- eksperymentowanie z językiem (twórczość Mirona Białoszewskiego)

ROLA TWÓRCY I TWÓRCZOŚCI

We współczesnym świecie maleje rola sztuk pięknych i literatury w kształtowaniu postaw i poglądów. W drugiej połowie XX w. podstawową rolę kulturotwórczą przejmują środki masowego przekazu.

NAJWYBITNIEJSI TWÓRCY I ICH DZIEŁA

LITERATURA OBCA

Kraj	Autor	Przykładowe dzieła
Anglia	Samuel Beckett	Czekając na Godota (dramat)
	George Orwell	Folwark zwierzęcy, Rok 1984 (powieści)
Włochy	Umberto Eco	Imię róży (powieść)
Kolumbia	Gabriel Garcia Márquez	Sto lat samotności (powieść)
Francja	Albert Camus	Dżuma (powieść)
	Eugene Ionesco	Krzesła (dramat)
Stany Zjednoczone	Ernest Hemingway	Stary człowiek i morze (opowiadanie)
	John Steinbeck	Grona gniewu (powieść)
	Kurt Vonnegut	Rzeźnia numer pięć, Śniadanie mistrzów (powieści)
	Isaac Bashevis Singer (pisarz żydowski)	Sztukmistrz z Lublina (powieść)
Argentyna	Julio Cortázar	Gra w klasy (powieść)
	Jorge Luis Borges	Alef (zbiór opowiadań)
Niemcy	Günter Grass	Błaszany bębenek (powieść)
Czechy (Czechosłowacja)	Milan Kundera	Nieznosna lekkość bytu (powieść)
Rosja (ZSRR)	Aleksander Solżenicyn	Archipelag GUŁag (powieść)

LITERATURA POLSKA

Autor	Przykładowe dzieła
Jerzy Andrzejewski	Popiół i diament (powieść)
Stanisław Barańczak	Ironia i harmonia, Chirurgiczna precyzja (tomy wierszy)
Miron Białoszewski	Pamiętnik z powstania warszawskiego, Rachunek zachciankowy (tom wierszy)
Tadeusz Borowski	Pożegnanie z Marią, U nas, w Auschwitzu (opowiadania)
Andrzej Bursa	Luiza (poemat), Wiersze (tom wydany pośmiertnie)
Ernest Bryll	Rzecz listopadowa (dramat), Zwierzątko, Rok polski (tomy wierszy)
Zbigniew Herbert	Barbarzyńca w ogrodzie (eseje), Pan Cogito , Studium przedmiotu (tomy wierszy)
Marek Hłasko	Pierwszy krok w chmurach, Ósmy dzień tygodnia (opowiadania)
Gustaw Herling-Grudziński	Inny świat (wspomnienia)
Ryszard Kapuściński	Cesarz, Heban, Podróże z Herodotem (reportaże)
Tadeusz Konwicki	Sennik współczesny, Kronika wypadków miłosnych (powieści)
Hanna Krall	Zdążyć przed Panem Bogiem (wywiad)
Stanisław Lem	Powrót z gwiazd, Solaris (powieści)
Ewa Lipska	Dom spokojnej młodości, Ja (tomy wierszy)
Czesław Miłosz	Zniewolony umysł (eseje), Ocalenie (tom wierszy), Traktat poetycki (poemat)
Sławomir Mrożek	Tango, Emigranci (dramaty), Słoń (zbiór opowiadań)
Tadeusz Różewicz	Niepokój, Poemat otwarty (tomy wierszy), Kartoteka (dramat)
Julian Strykowski	Austeria (powieść)
Wisława Szymborska	Wołanie do Yeti, Koniec i początek (tomy wierszy)
Jan Twardowski	Jan Twardowski (tom wierszy), Spieszmy się kochać ludzi (wiersz)
Adam Zagajewski	Sklepy mięsne, Jechać do Lwowa (tomy poezji)

GATUNKI LITERACKIE

W literaturze współczesnej pisarze tworzą utwory, które trudno zakwalifikować do jednego określonego gatunku – dominują teksty synkretyczne, gra konwencjami i stylem:

- wykorzystuje się tradycyjne gatunki, np. dytyramb, elegię, nowelę, komedię
- rozwija się esej, często łączony z innymi formami literackimi
- powieści łamią konwencję tradycyjnych fabuł, łączą elementy autobiograficzne, romansowe, historyczne, czerpią z powieści detektywistycznej, łotrzykowskiej czy kryminalnej
- bardzo popularna stała się literatura faktu, zwłaszcza wywodząca się z reportażu, jednak i tutaj pojawiają się elementy fikcji

- utwory dramatyczne trudno zakwalifikować do jednego gatunku, większą niż dotychczas rolę odgrywają rozbudowane didaskalia

Podziały gatunkowe powoli się zacierają, właściwie niemożliwa jest jednoznaczna identyfikacja gatunkowa, dawne wzorce traktowane są bardzo swobodnie. Autorzy bawią się tradycyjnymi formami gatunkowymi.

W KRZYWYM ZWIERCIADLE

W okresie PRL-u niezwykle rozwinęła się twórczość satyryczna. Satyryczną konwencję wykorzystywali zarówno znani pisarze (Sławomir Mrożek, Stanisław Lem), jak i autorzy tekstów piosenek (Jeremi Przybora, Agnieszka Osiecka, Wojciech Młynarski), reżyserzy filmowi (Stanisław Bareja, Marek Piwowski, Sylwester Chęciński, Juliusz Machulski), twórcy satyrycznych rysunków (Szymon Kobyliński, Andrzej Mleczko, Andrzej Krauze, Andrzej Czeczot, Andrzej Dudziński), artyści kabaretowi (Jan Pietrzak, Jacek Fedorowicz, Zenon Laskowik, Bogdan Smoleń). Satyra krytyczna wobec PRL-owskiej rzeczywistości pojawiała się nawet w ściśle kontrolowanej przez władzę telewizji.

NAJPOPULARNIEJSZE KABARETY

- Studencki Teatr Satyryków
- Kabaret Starszych Panów
- Dudek
- Pod Egidą
- Salon Niezależnych
- Tey
- Sześćdziesiąt minut na godzinę
- Kabaret Olgi Lipińskiej

NAJPOPULARNIEJSZE KOMEDIE FILMOWE O CZASACH PRL-U

- Sami swoi, reż. Sylwester Chęciński, 1967
- Rejs, reż. Marek Piwowski, 1970
- Nie lubię poniedziałku, reż. Tadeusz Chmielewski, 1971
- Poszukiwany, poszukiwana, reż. Stanisław Bareja, 1972
- Nie ma mocnych, reż. Sylwester Chęciński, 1974
- Brunet wieczorową porą, reż. Stanisław Bareja, 1976
- Co mi zrobisz, jak mnie złapiesz, reż. Stanisław Bareja, 1978
- Kingsajz, reż. Juliusz Machulski, 1987
- Miś, reż. Stanisław Bareja, 1980
- Rozmowy kontrolowane, reż. Sylwester Chęciński, 1991

Kadr z filmu *Miś*, reż. Stanisław Bareja, 1980

KTO DZIŚ TWORZY POLSKI ŚWIAT LITERACKI?

Autorów, ludzi pióra jest bardzo wielu. Piszą niemal wszyscy – aktorzy, politycy, sportowcy, znawcy kuchni i inni. Coraz trudniejsze zadanie stoi przed czytelnikami, którzy muszą być bardzo czujni i krytyczni wobec ogromnej liczby tekstów, często o wątpliwej wartości. Pewną wskazówką mogą być nagrody literackie, przyznawane wyróżniającym się autorom, np. [Nagroda Literacka Nike](#), [Paszporty Polityki](#).

Podana niżej lista nazwisk (w porządku alfabetycznym) jest jedynie zachętą do zaznajomienia się ze współczesną literaturą polską.

- Joanna Bator, *Piaskowa Góra* (powieść, 2009), *Ciemno, prawie noc* (powieść, 2012)
- Stefan Chwin, *Hanemann* (powieść, 1995), *Złoty pelikan* (powieść, 2003)
- Janusz Głowacki, *Antygona w Nowym Jorku* (dramat, 1992), *Good night, Dżerzi*, (powieść, 2010)
- Manuela Gretkowska, *Tarot paryski* (powieść, 1993), *Kabaret metafizyczny* (powieść, 1994)
- Paweł Huelle, *Weiser Dawidek* (powieść, 1987), *Mercedes-Benz. Z listów do Hrabala*(powieść, 2001)
- Dorota Masłowska, *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną* (dramat, 2002), *Paw królowej* (powieść / poemat 2005), *Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku*(dramat, 2006)
- Wiesław Myśliwski, *Widnokrąg* (powieść, 1997), *Traktat o łuskaniu fasoli* (powieść, 2006), *Ostatnie rozdanie* (powieść, 2013)
- Jerzy Pilch, *Wyznania twórcy pokątnej literatury erotycznej* (opowiadania, 1988), *Pod Mocnym Aniołem* (powieść, 2000)
- Tadeusz Różewicz, *Zawsze fragment. Recycling* (tomy wierszy, 1998), *Kup kota w worku*(tomy wierszy, 2008)
- Tomasz Różycki, *Kolonie* (tomy wierszy, 2006)
- Szczepan Twardoch, *Wieczny Grunwald* (powieść, 2010), *Morfina* (powieść, 2012)
- Andrzej Stasiuk, *Mury Hebronu* (powieść, 1992), *Dukla* (opowiadania, 1997), *Jadąc do Babadag* (powieść, 2004), *Grochów* (opowiadania, 2012)
- Marcin Świetlicki, *Zimne kraje* (tomy wierszy, 1992), *Katecheci i frustraci* (powieść, 2001)
- Olga Tokarczuk, *Prawiek i inne czasy* (powieść, 1996), *Bieguni* (powieść, 2007)
- Magdalena Tulli, *Sny i kamienie* (powieść/traktat, 1995), *Włoskie szpilki* (opowiadania, 2011)
- Adam Zagajewski, *Obrona żarliwości* (esej, 2002), *Poeta rozmawia z filozofem* (esej, 2007)